

Anotace rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva

Rozsudek ze dne 13. dubna 2023 ve věci č. 66015/17 – *Jírová a ostatní proti České republice*

Senát páté sekce Soudu rozhodl pěti hlasy proti dvěma, že rozhodnutí vnitrostátních soudů o zákazu styku mezi pěstouny a dítětem nepředstavovalo porušení článku 8 Úmluvy, neboť odpovídalo nejlepšímu zájmu dítěte, bylo přijato v mezích jejich prostoru pro uvážení a zakládalo se na relevantních důvodech, když bylo dostatečně přesvědčivě osvědčeno, že styk pěstounů s dítětem nepříznivě působil na jeho vývoj a psychiku.

I. Skutkové okolnosti

Třetí stěžovatel žil od svého jednoho roku věku v ústavním zařízení a neměl žádné vazby na svoji biologickou rodinu. V dubnu 2004 byl ve věku 6 let umístěn do pěstounské péče první stěžovatelky a druhého stěžovatele („pěstouni“), u kterých setrval až do svých 13 let. Situace se změnila v listopadu 2011, kdy byl třetí stěžovatel hospitalizován kvůli poruchám emotivity a chování. Během hospitalizace podstoupil psychologické vyšetření, ze kterého vyplynulo, že trpěl afektivními záchvaty agrese zejména vůči první stěžovatelce, byl sociálně deprivován a jeho vývoj byl nevyvážený. Ve zprávě z psychologického vyšetření bylo uvedeno, že se rodině nedařilo přejít na výchovu odpovídající jeho věku a bylo doporučeno zajištění výchovně podnětného prostředí s adekvátními sociálními normami umožňujícími přiměřený rozvoj.

V prosinci 2011 vydal okresní soud předběžné opatření, kterým nařídil umístění třetího stěžovatele do dětského diagnostického ústavu. Dle odůvodnění okresního soudu bylo během hospitalizace třetího stěžovatele zjištěno, že jeho problematické chování bylo z velké části způsobeno péčí pěstounů. Ti údajně praktikovali přístup s maximální mírou kontroly, kdy třetí stěžovatel ve svých 13 letech neměl vlastní klíče od bytu, neměl přístup k počítači, nesměl sám chodit ven a nemohl trávit čas se svými vrstevníky. Okresní soud konstatoval, že mu tak hrozilo prohlubování psychických problémů do budoucna.

Později byl třetí stěžovatel přemístěn do dětského domova, který umožnil jeho styk s pěstouny dvakrát týdně na několik hodin. Následně byl však styk z důvodu zhoršení psychického stavu a chování třetího stěžovatele po návštěvě pěstounů a kvůli nerespektování výchovných postupů pěstouny omezen na jednu návštěvu za dva týdny. V březnu 2013 pak okresní soud předběžným opatřením zakázal na návrh dětského domova styk třetího stěžovatele s pěstouny úplně. Rozhodnutí potvrdil krajský soud, který argumentoval tím, že styk třetího stěžovatele s pěstouny měl velmi nepříznivě působit na jeho vývoj, přičemž bylo zprávami školy, dětského domova a psychologů osvědčeno, že omezení styku s pěstouny je pro třetího stěžovatele jednoznačně prospěšné.

V lednu 2014 okresní soud nařídil psychiatrické vyšetření pěstounů. Znalecký posudek konstatoval, že pěstouni nejsou aktuálně s ohledem na svůj zdravotní stav a zdravotní stav třetího stěžovatele schopni zajistit výchovu. V rozsudku z dubna 2014 bylo nařízeno setrvání třetího stěžovatele v dětském domově. Okresní soud konstatoval zhoršující se zdravotní stav třetího stěžovatele a jeho psychosomatické obtíže v době, kdy setrval v péči pěstounů. Soud dále uvedl, že pěstouni nerespektovali nařízený zákaz styku, a vzal také v potaz, že první stěžovatelka soustavně nerespektovala doporučení psychiatrů, aby se ambulantně léčila. V důsledku nabytí právní moci tohoto rozsudku automaticky zaniklo předběžné opatření o zákazu styku. Třetí stěžovatel uvedl, že se nechce s pěstouny nadále stýkat. Předběžným opatřením z října 2014 okresní soud zakázal veškerý styk mezi pěstouny a třetím stěžovatelem.

V říjnu 2015 okresní soud zrušil pěstounskou péči a potvrdil zákaz veškerého styku mezi pěstouny a třetím stěžovatelem do doby jeho zletilosti, a to v souladu s přáním třetího stěžovatele. Následně

okresní soud prodloužil ústavní výchovu do 19 let věku třetího stěžovatele. Den před nabytím zletilosti podali pěstouni návrh na zrušení zákazu styku, který okresní soud zamítl s tím, že důvody pro zákaz styku přetrvávají. Soudy argumentovaly ustanovením § 891 odst. 2 občanského zákoníku, dle kterého soud může omezit právo rodiče osobně se stýkat s dítětem, je-li to nutné v jeho zájmu, případně tento styk i zakázat.

Třetí stěžovatel ukončil pobyt v dětském domově v září 2018 a poté se přestěhoval k pěstounům.

II. Odůvodnění rozhodnutí Soudu

K TVRZENÉMU PORUŠENÍ ČLÁNKU 8 ÚMLUVY

Stěžovatelé namítali, že zákazem jejich vzájemného styku byla porušena jejich práva podle článku 8 Úmluvy.

a) K přijatelnosti stížnosti

Soud nejprve rozhodl o použitelnosti článku 8 Úmluvy, když neměl pochyb o existenci rodinného života mezi stěžovateli, kteří spolu žili jako rodina po dobu sedmi a půl let (*Moretti a Benedetti proti Itálii*, č. 16318/07, rozsudek ze dne 27. dubna 2010, § 51–52; *V. D. a ostatní proti Rusku*, č. 72931/10, rozsudek ze dne 9. dubna 2019, § 90–93).

Dále se Soud zabýval námitkou nepřijatelnosti stížnosti v části týkající se období po dovršení zletilosti třetího stěžovatele. Námitka se týkala nevyčerpání vnitrostátních prostředků nápravy, když třetí stěžovatel nepodal odvolání proti usnesení, kterým okresní soud zamítl návrh pěstounů na zrušení zákazu styku. Dle judikatury Soudu mj. i v kontextu práv podle článku 8 Úmluvy by za určitých specifických okolností neměly být námitky některých rodinných příslušníků odmítnuty pro nevyčerpání prostředků nápravy, jestliže opravné prostředky ostatních rodinných příslušníků vedly k tomu, že se podstatou sporu zabýval nejvyšší soudní orgán (*Hasanali Aliyev a ostatní proti Ázerbájdžánu*, č. 42858/11, rozsudek ze dne 9. června 2022, § 30). Soud dospěl k závěru, že opravné prostředky pěstounů vedly k přezkumu všech tvrzených porušení Ústavním soudem a nebylo tak rozhodující, že je nepodal sám třetí stěžovatel.

b) K odůvodněnosti stížnosti

Soud nejprve zhodnotil, že vzhledem k zákazu styku došlo k zásahu do práva na respektování rodinného života u všech tří stěžovatelů. K zákonnosti zásahu Soud konstatoval, že zákaz styku se opíral o ustanovení § 891 odst. 2 občanského zákoníku. Soud uznal, že toto ustanovení upravuje zákaz styku s nezletilými. Nepovažoval však za nutné se odchylovat od závěrů vnitrostátních soudů, které vyložily, že se dané ustanovení uplatní i na styk se zletilým dítětem, pokud zůstalo o rok déle umístěno v ústavní výchově.

Při posuzování nezbytnosti zásahu v demokratické společnosti Soud připomněl zásadu, že článek 8 Úmluvy ukládá členskému státu vždy individuálně zkoumat, zda je v nejlepším zájmu dítěte udržovat styk s osobou, která o něj po dostatečně dlouhou dobu pečuje (*V. D. a ostatní proti Rusku*, cit. výše, § 126).

Při samotném hodnocení přiměřenosti zásahu Soud zdůraznil, že k umístění třetího stěžovatele do pěstounské péče došlo i přes určité pochybnosti o schopnostech pěstounů zvládnout možné komplikace při jeho výchově, která byla náročná již v době svěření do pěstounské péče. Zákaz styku byl dle vnitrostátních soudů motivován převážně manipulativním chováním pěstounů, nerespektováním života třetího stěžovatele v ústavní výchově a uváděním ho do nepříjemných a psychicky stresujících situací. Vnitrostátní soudy v těchto zjištěních vycházely zejména ze zpráv sociálních pracovníků, psychologů, třídního učitele a dětského domova. Soud připustil, že vnitrostátní soudy stály před obtížným úkolem. Udržování vztahů s pěstouny, tj. jediných vztahů rodinného typu, mohlo být v zásadě v nejlepším zájmu třetího stěžovatele, který neměl vazby na svoji biologickou rodinu. Na druhou stranu byl přístup pěstounů k dítěti škodlivý a existovaly závažné důvody pro zákaz

styku. Soud dále připomněl, že dle českého práva se od pěstounů očekává, že nevybočí ze své role, budou jednat v nejlepším zájmu dítěte a budou schopni v případě nutnosti na základě dialogu s příslušným orgánem akceptovat změnu svého vztahu k dítěti.

Soud pro posouzení případu považoval za důležité, že odůvodnění vnitrostátních soudů byla podrobná a nejevila se jako nevyvážená. Soudy shromáždily důkazy, opakovaně vyslechly účastníky řízení a řádně zhodnotily, zda by udržování kontaktu mezi pěstouny a dítětem bylo v jeho nejlepším zájmu, přičemž přihlédly k jeho zdravotním a zvláštním potřebám. Soudy byly toho názoru, že pěstouni v rozporu se svojí rolí poskytovatelů pěstounské péče a s požadavky kladenými na ně v této roli neporozuměli doporučením odborníků, neakceptovali je a nedokázali svůj přístup změnit.

Ve světle těchto úvah Soud uzavřel, že rozhodnutí vnitrostátních soudů o zákazu styku mezi pěstouny a třetím stěžovatelem odpovídalo jeho nejlepšimu zájmu, bylo řádně odůvodněno a přijato v mezích prostoru pro uvážení. Soud proto rozhodl o neporušení práva všech tří stěžovatelů na respektování rodinného života dle článku 8 Úmluvy.

III. Oddělené stanovisko

Soudkyně Mourou-Vikström a Šimáčková v nesouhlasném stanovisku vyjádřily názor, že zákaz styku po nabytí zletilosti třetího stěžovatele neměl žádnou oporu ve vnitrostátním právu a zásah byl proto nezákonný. Vnitrostátní soudy se shodly na tom, že zákaz styku podle § 891 odst. 2 občanského zákoníku mohl platit i po zletilosti třetího stěžovatele v souvislosti s prodloužením ústavní výchovy. Soudkyně se však domnívají, že pouhý konsensus vnitrostátních soudů nemůže nahradit platné vnitrostátní právo, ledaže by se jednalo o soudní výklad vycházející z ustálené judikatury. Dle nich takto došlo k nepřipustné analogii.

Soudkyně připomněly, že v případech týkajících se péče o děti a omezení styku musejí mít zájmy dítěte přednost před všemi ostatními hledisky. Vnitrostátní soudy by tak měly poskytovat přísnější procesní ochranu dítěti, které je umístěno v dlouhodobé ústavní výchově, nemá vazby na členy své rodiny a které může mít sklon přejímat názory ústavu. Prostor pro uvážení poskytnutý příslušným vnitrostátním orgánům, pakliže nebylo prokázáno vážné ohrožení zdraví nebo vývoje dítěte, je omezený a tyto orgány by vždy měly zvolit nejmírnější možné řešení (*Strand Lobben a ostatní proti Norsku*, č. 37283/13, rozsudek velkého senátu ze dne 10. září 2019, § 211).

Soudkyně považovaly za důležité, že pěstouni byli jedinými lidmi v životě třetího stěžovatele, s nimiž měl osobní vazby podobné rodinným vztahům. V takové situaci je dle nich význam udržování kontaktu s pěstouny obzvlášť markantní, tím spíše, pokud je dítě umístěno do ústavní výchovy. Dle jejich názoru má stát v tomto smyslu v soudním řízení významnou procesní povinnost vysvětlit, zda a jak vzal v úvahu ochranu těchto rodinných vazeb. Vnitrostátní soudy však nevzaly v potaz, že třetí stěžovatel strávil většinu svého života v ústavní výchově a musel tak nutně být pod vlivem veřejných institucí. Nebylo tak dostatečně ověřeno, zda třetí stěžovatel pouze opakoval, co slyšel, nebo zda hovořil sám za sebe. Dále vnitrostátní orgány zvolily nejdrastičtější možné opatření, aniž by zvážily, zda by sledovaného cíle nedosáhlo jiné, méně invazivní opatření zaměřené na regulaci vzájemného styku.

Soudkyně uzavřely, že dle nich došlo k porušení článku 8 Úmluvy ve vztahu ke všem třem stěžovatelům, částečně i z důvodu nezákonnosti zákazu styku v době, kdy byl třetí stěžovatel již zletilý.